

Výsledky německých politických stran na Jesenicku v parlamentních volbách v letech 1920 – 1935

Úvodem

Německé obyvatelstvo v českých zemích mělo na sklonku éry Rakouska-Uherska možnost širokého politického zastoupení, neboť německé politické strany monarchie reprezentovaly všechny sféry názorového spektra voličů. Dědictví liberalismu převzala v největší míře Německá pokroková strana (Deutschfortschrittlichepartei)¹⁾ vytvořená v roce 1896. Hlavními sociálními skupinami zastoupenými ve straně byli intelektuálové a vyšší střední vrstvy. Sdružovala také podnikatele, často německožidovské, a z toho důvodu rozhodně odmítala antisemitismus. Na jeho stranu naopak hrálo německé nacionální hnutí, jehož hlavní postavou byl Georg von Schönerer. To se koncem 19. a na počátku 20. století značně štěpilo a největší popularitě mezi Němci v českých zemích se těšily Německá lidová strana (Deutsche Volkspartei) a Německá radikální strana (Deutschradikale Partei),²⁾ protože na rozdíl Schönererovy Všeněmecké strany (Alldeutsche Partei) oficiálně proklamovaly loajalitu k rakouskému státu a habsburské dynastii. Nacionální skupiny neměly pevnější organizaci a jejich organizačními formami byly především nacionálně orientované spolky (Deutscher Schulverein, Bund der Deutschen in Böhmen apod.) a vysokoškolská mládež. Typicky stavovsky orientovanou stranou byla Německá agrární strana (Deutsche Agrarpartei),³⁾ která vznikla v roce 1905 a měla silné pozice zejména v Čechách, kde se orientovala na velké i menší vlastníky půdy. Německy nacionálně orientované dělnictvo tvořilo voličskou základnu Německé dělnické strany (Deutsche Arbeiterpartei).⁴⁾ Její vznik byl reakcí na příliv českých dělníků do německého pohraničí v posledních desetiletích 19. století. Strana byla oficiálně ustavena na sjezdu v roce 1904 a zpočátku úzce spolupracovala s Německou radikální stranou. V roce 1918 změnila svůj název na Německou nacionálně socialistickou dělnickou stranu (Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei). Postupně se vyhranila jako ostře antisemitská. Politickým protivníkem nacionálních socialistů na levici byla sociální demokracie. Strana byla sice založena již v roce 1874, ale v důsledku silné policejní perzekuce se brzy rozpadla. K opětovnému ustavení Sociálně demokratické strany dělnické v Rakousku (Socialdemokratische Arbeiterpartei Österreichs)⁵⁾ došlo na přelomu let 1888/1889. Strana se deklarovala jako internacionální a její marxistický program byl z velké části věnován řešení sociálních problémů. Poslední významnou politickou skupinu tvořily

německé katolické strany, z nichž se na konci 19. století jako nejvýznamnější vyprofilovala Rakouská křesťansko-sociální strana (Österreichische christlichsoziale Partei).⁶⁾ Její program byl konzervativní, i když kladla i důraz na řešení sociálních problémů, které ovšem hodlala řešit v duchu katolického sociálního učení. Křesťanskosociální hnutí se organizačně opíralo především o síť farností a aktivity mladší generace duchovenstva. Při získávání stoupenců neváhala strana využít antisemitskou rétoriku.

Vzhledem k národnostní skladbě obyvatelstva okresu Jeseník⁷⁾ hrály zásadní roli ve volebních výsledcích německé politické strany. Jejich pozici mezi voliči podmiňovalo několik důležitých faktorů. Okres Jeseník byl od poloviny 18. století pohraničním územím habsburské monarchie a jeho největší sídelní jednotka měla jen necelých devět tisíc obyvatel. Většina dospělých obyvatel okresu byla zaměstnána v kamenoprůmyslu, textilnictví a v zemědělství. Ve skladbě podniků převažovaly drobné maloživnostenské dílny, pouze několik závodů bylo středního rozsahu, přičemž největším podnikem byla textilní továrna Regenhart & Raymann. Jedinou vysokou školou na okrese byl kněžský seminář ve Vidnavě a dále zde bylo několik škol středních a učilišť. Nejvíce příznivců tak měly politické strany orientující se na dělnictvo, drobné živnostníky nebo ty, které spojovaly politický program s nacionální či náboženskou otázkou.

Nejsilnější pozici si v prvních letech na počátku 20. století držela Německá lidová strana. Ta na Jesenicku získala i největší počet hlasů ve volbách do říšské rady v roce 1907. Druhá příčka v přízni voličů patřila tehdy sociálním demokratům a třetí křesťanským sociálům. Ve volbách do říšské rady v roce 1911 již obdrželi nejvíce hlasů sociální demokraté před křesťanskými sociály a Německou dělnickou stranou.⁸⁾

Jak už bylo řečeno, Jesenicko je do určité míry specifickým pohraničním územím, které se vždy v mnoha směrech odlišovalo od sousedních oblastí (tzv. Opavského Slezska, Těšínska nebo moravského vnitrozemí). Výsledky parlamentních voleb v tomto regionu v letech 1920 – 1935 byly v minulosti již zmíněny v řadě menších i větších prací. Nejpodrobněji zřejmě v publikaci Marie Gawrecké *Němci ve Slezsku 1918 – 1938*. Přes obrovský faktografický přínos tohoto díla se přece jen volební výsledky z Jesenicka poněkud ztrácejí v množství údajů zachycujících celé Slezsko. Stejně tak i rozsah a zaměření dané práce neposkytly autorce prostor zabývat se srovnáním volebních výsledků v jednotlivých obdobích na relativně malém území, jejich stabilitou nebo proměnou, stejně jako porovnáním s celkovým výsledkem konkrétních politických stran v celostátním měřítku. Starší práce pocházející z období před rokem 1989 (Filip, Spurný, Dohnal, Káňa) přistupovaly k této problematice vlivem doby většinou jen z čistě ideologických hledisek a preferovaly pouze

jeden úhel pohledu. Ani vlastivědné publikace věnované Jesenicku neměly prostor na detailní rozbor a srovnání volebních výsledků. Smyslem tohoto příspěvku je tedy podat komplexní soubor informací o výsledcích parlamentních voleb na Jesenicku v letech 1920 – 1935, zachytit vývoj přízně zdejších voličů a podat srovnání úspěšnosti politických stran na Jesenicku vzhledem k jejich ziskům v celostátním výsledkům.

Situace na Jesenicku v letech 1918 – 1919

Vznik samostatného československého státu nepřijali Němci žijící v českých zemích s nadšením. Obavy ze ztráty privilegovaného postavení, jemuž se těšili v habsburské monarchii, je záhy po jeho vyhlášení vedly k ustavení čtyř separatistických sudetoněmeckých provincií, které deklarovaly svou příslušnost k Německému Rakousku. Jesenicko se stalo součástí provincie Sudetenland, která měla své centrum v Opavě. Zde byl také v polovině listopadu roku 1918 ustaven provizorní parlament provincie, v němž mělo Jesenicko své zástupce. Například Karl Hielle a Friedrich Stachenbach reprezentovali nacionalisty, zatímco Eduard Zorn sociální demokracii.⁹⁾ V provincii se však panovala krajně neuspokojivá zásobovací situace, rostla nezaměstnanost a to vedlo k četným stávkám a hladovým bouřím. Vítězné velmoci na pařížské mírové konferenci mezitím daly předběžný souhlas s tím, aby Češi převzali správu i v pohraničních oblastech Čech a Moravy. Neutěšená hospodářská situace spolu s naprostou izolovaností bez pomoci ze strany Rakouska nebo Německa nakonec napomohla tomu, že obsazení Sudetenlandu československým vojskem v závěru roku 1918 proběhlo prakticky bez komplikací. Vlastní Jesenicko bylo bez vážnějších incidentů obsazeno československým vojskem na počátku ledna 1919. Napětí však zde, podobně jako i jinde v pohraničí, zůstalo a vyvrcholilo 4. března 1919,¹⁰⁾ kdy došlo k protičeským demonstracím. V okrese Jeseník se nejtragičtější případ odehrál ve Zlatých Horách,¹¹⁾ kde při ozbrojené srážce demonstrantů s vojskem zemřeli čtyři lidé a několik jich bylo zraněno. K uklidnění rozbouřené situace muselo být vyhlášeno stanné právo.

Německé politické strany v ČSR

K definitivnímu začlenění území s převážně německým obyvatelstvem do Československa došlo na základě mírové smlouvy s Rakouskem uzavřené v Saint-Germain v září 1919. Komplikované spojení „obnovy“ státu v historických hranicích s proklamovaným právem na sebeurčení vedlo k vytvoření státního celku, který představoval složitý

konglomerát národností, ve kterém Češi jen obtížně hledali většinu.¹²⁾ Postavení Němců v Československu kodifikovala ústava z 29. února 1920, která zaručovala Němcům rozsáhlá národnostní práva¹³⁾ a umožňovala samozřejmě i možnosti politických aktivit. Německé politické strany se ustavily po rozpadu monarchie z organizací bývalých celorakouských stran a zpočátku zaujaly ostře odmítavý postoj vůči ČSR. Na druhé straně si ale naprosto jasně uvědomovaly realitu, vypracovávaly programy pro případ setrvání území v rámci ČSR a v obavě, aby do německých obcí nebyly dosazeny české správy, postavily své kandidáty už do obecních voleb konaných v polovině června 1919.¹⁴⁾

Po podpisu mírových smluv bylo nezbytné konstituování německých politických stran v rámci nového státního celku. Politické i nepolitické organizace totiž musely mít své centrály na území Československa, jinak byly rozpuštěny. Na přelomu srpna a září 1919 se v Teplicích ustavila **Německá sociálně demokratická strana dělnická** (*Deutsche socialdemokratische Arbeiterpartei*; dále jen DSAP, sociální demokraté). Pod vlivem radikalizující se sociální situace zaznamenala po skončení války značný příliv členů a měla dominantní postavení mezi německými politickými stranami. V letech 1920 – 1921 však prošla rozštěpením, odchodem marxistické levice pod vedením Karla Kreibicha,¹⁵⁾ a své vedoucí postavení ztratila. V parlamentních volbách v roce 1929 se ale znovu stala nejsilnější německou politickou stranou a vstoupila na půdu aktivismu. Její předseda Ludwig Czech zastával ve vládách široké koalice místa ministra sociální péče a posléze zdravotnictví. Ve třicátých letech však strana postupně ztrácela přízeň voličů. Jako jediná z aktivistických stran zůstala věrná principům československé demokracie a vytrvala ve své činnosti do Mnichova 1938.

Silné pozice mezi německým obyvatelstvem v ČSR si udržovali křesťanští sociálové. V rámci nového státu se strana pod názvem **Německá křesťansko-sociální strana lidová** (*Deutsche christlichsoziale Volkspartei*; dále jen DCV, křesťanští sociálové) konstituovala v listopadu 1919 v Praze. Strana se opírala především o katolické voliče a podílela se na několika vládních koalicích.¹⁶⁾ Z iniciativy nacionálního křídla zastavila na jaře 1938 svou činnost. Velkým konkurentem křesťanských sociálů mezi venkovskými voliči byl **Svaz zemědělců** (*Bund der Landwirte*; dále jen BdL, němečtí agrárníci), který navazoval na činnost Německé agrární strany a vznikl sloučením zemských organizací na sjezdu v lednu 1920. Němečtí agrárníci patřili k průkopníkům německého aktivismu a jejich předseda Franz Spina zastával četné ministerské funkce. V druhé polovině 30. let 20. století však ve straně převládlo nacionalistické křídlo a v březnu 1938 Svaz zemědělců ukončil a svou činnost. Většina jeho členské základny přešla do řad Sudetoněmecké strany.

Ostře negativistické stanovisko vůči československému státu zastávaly **Německá nacionální strana** (*Deutsche Nationalpartei*; dále jen DNP, nacionalisté) a **Německá nacionálně socialistická dělnická strana** (*Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei*; dále jen DNSAP, nacionální socialisté). Představitelé německých nacionálních stran odmítali česko-německou spolupráci a aktivistické strany obviňovali ze zrady německých národních zájmů. Zatímco DNP v průběhu 20. let 20. století svůj vliv dramaticky ztrácela, pozice DNSAP se naopak zesilovaly. Ta svou popularitu postavila především na radikální protičeské rétorice a antisemitismu. Program národnostní kulturní autonomie postupně rozšířila na autonomii územní. Na počátku 30. let se jí podařilo získat voličskou podporu mladé generace frustrované tíživými sociálními důsledky hospodářské krize. Protičeská aktivita nacionálních socialistů ještě vzrostla po vítězství Hitlerovy nacionálně socialistické strany v Německu. Její protistátní činnost v té době už nemohly československé státní orgány dále přehlížet. Strana se před oficiálním zákazem v září 1933 sama rozpustila a její vedoucí funkcionáři (Rudolf Jung a Hans Krebs) uprchli do Německa. Převážná část členské základny přešla do nově vzniklé **Sudetoněmecké vlastenecké fronty** (*Sudetendeutsche Heimatsfront*; dále jen SHF) Konrada Henleina.

Toto hnutí, v němž měly být konstituovány všechny sudetoněmecké politické organizace a spolky, vzniklo 1. října 1933. Vytvoření jednotné německé fronty mělo likvidovat politické stranictví, které vnášelo do národní pospolitosti třenic a spory. Tvůrcové účelově prezentovali SHF jako zcela nový subjekt nezatížený vazbami na minulou sudetoněmeckou politiku. Tomu posloužilo i zvolení představitele sudetoněmeckého turnerského hnutí Konrada Henleina do čela SHF. Jako volné hnutí se však SHF nemohla zúčastnit parlamentních voleb, a proto se proměnila v klasickou politickou stranu. Měsíc před termínem voleb, dne 19. dubna 1935 vznikla z SHF **Sudetoněmecká strana** (*Sudetendeutsche Partei*, dále jen SdP). Volby konané 19. května 1935 přinesly straně drtivé vítězství. Ze všech politických stran, a to i českých, získala nejvíce hlasů. Bezprostředně po volbách poslal K. Henlein prezidentu T. G. Masarykovi i bývalému premiérovi J. Malypetrovi telegram, v nichž naznačil ochotu SdP podílet se na zformování nové vládní koalice. Proti se však postavily všechny české politické strany a nová vládní koalice byla zformována za účasti dosavadních německých aktivistických stran. SdP prošla programovou proměnou od elitářských idejí spannismu¹⁷⁾ po pátku kolonu německého nacismu v Československu a její vliv mezi německým obyvatelstvem v ČSR však stále stoupal. Na jaře 1938 pohltila s výjimkou komunistů a sociálních demokratů všechny své politické konkurenty v německém

stranickém spektru. Po záboru Sudet byla 11. 12. 1938 SdP integrována do Hitlerovy NSDAP.¹⁸⁾

Výsledky parlamentních voleb na Jesenicku v letech 1920 - 1935

První parlamentní volby v ČSR se konaly v dubnu 1920. V celostátním měřítku nejlépe mezi německými voliči uspěli sociální demokraté, kteří získali 31 mandátů, na druhém místě se umístila koalice nacionalistických stran se ziskem 15 mandátů a třetí příčku obsadili němečtí agrárníci se ziskem 11 mandátů. Na Jesenicku však byla situace odlišná, neboť nejvíce hlasů zde odevzdali voliči nacionalistickým stranám, které získaly 36,4 % hlasů. Na druhém místě skončili křesťanští sociálové s 31,5 % hlasů těsně následováni sociálními demokraty s 30,9 % hlasů.¹⁹⁾ I výsledek křesťanských socialistů na Jesenicku vysoce překračoval jejich celorepublikový průměr a svědčil o silných pozicích katolicismu v západním Slezsku. Na rozdíl od celostátních výsledků, se němečtí agrárníci na Jesenicku zcela propadli a získali pouhých 0,71 % hlasů!! Z hlediska soudních okresů měli nacionalisté a nacionální socialisté nejsilnější pozice na Javornicku (53,15 % všech odevzdaných hlasů) a na Vidnavsku (39,71 %). Zlatohorsko se ukázalo být baštou křesťanských socialistů (44,04 %). Ve vlastním soudním okrese Jeseník byla pozice všech tří nejsilnějších politických subjektů velice vyrovnaná, byť z voleb zde jako těsný vítěz vyšli křesťanští socialisté (34,83 %) před sociálními demokraty (31,90 %) a koalicí nacionalistických stran (31,79 %).²⁰⁾

V počátečním období Československa dokázaly německé politické strany na Jesenicku často spolupracovat – např. v Jeseníku se v prosinci 1920 manifestovalo za hospodářské a politické sjednocení Němců v ČSR, na jaře a v létě následujícího roku proti hospodářskému a politickému útisku ze strany Čechů nebo 20. září 1922 uspořádaly společně DCV, DSAP a DNSAP společnou demonstraci proti nezaměstnanosti a drahotě.²¹⁾ V obecních volbách, které se konaly v září 1923, politické strany však až na výjimky kandidovaly samostatně. Ač v celostátním měřítku vyšli z voleb mezi německými stranami jako vítězové němečtí agrárníci, na Jesenicku byla situace diametrálně odlišná. Jasným vítězem se stali křesťanští socialisté, kteří získali přes 37 % všech odevzdaných hlasů. S hlubokým odstupem skončili na druhém místě nacionalisté, těsně následováni sociálními demokraty, kterým odebrala hlasy secese komunistů. Z hlediska soudních okresů byla oproti výsledkům celého politického okresu jiná situace v Jeseníku a ve Zlatých Horách, kde sociální demokraté pronikli na druhé místo před nacionalisty a zajímavým výsledkem skončily i volby ve Vidnavě. Zde zvítězili nacionalisté před křesťanskými socialisty a komunisty.

Druhé parlamentní volby v roce 1925 přinesly do tábora německých politických stran v ČSR několik novinek. Volby potvrdily razantní vzestup německých agrárníků, který byl naznačen již v komunálních volbách v roce 1923. BdL více jak zdvojnásobil počet svých mandátů (24 oproti 11 v roce 1920). Nacionalistické strany sice tentokrát kandidovaly do voleb každá samostatně, v součtu mandátů si však polepšily (17 oproti 15). Mírně stoupl i počet mandátů získaných DCV (13 oproti 10). Hlubokou krizí naopak prošli němečtí sociální demokraté, kteří oproti prvním parlamentním volbám ztratili téměř polovinu mandátů (17 oproti 31). Vzestup německých agrárníků a křesťanských socialistů znamenal nástup německého aktivismu a vstup těchto dvou stran do „panské“ koalice premiéra Antonína Švehly v roce 1926. „Dříve seděl u plné mísy jen Vašek, teď se k ní posadil i Michl“ argumentoval krok, který se zdaleka u všech Němců nesetkal s pochopením, předseda německých agrárníků Franz Spina.²²⁾

I tentokrát byla ale situace na Jesenicku zcela odlišná od celostátních výsledků. Přes určitý vzestup přízně voličů zde stále na okraji jejich zájmu zůstával Svaz zemědělců (BdL), který získal pouhých 6,86 % odevzdaných hlasů. Přesvědčivým vítězem se, podobně jako v obecních volbách před dvěma lety, stali křesťanští socialisté, kteří tentokrát získali 37,77 % hlasů. Přetrvávající poměrně silné pozice nacionalistů potvrdily výsledky DNP a DNSAP – 21,24 % resp. 10,01 %. Hranici deseti procent ještě překročili sociální demokraté, kteří získali 14,15 % hlasů. Z hlediska soudních okresů bylo jediným místem, kde neztvrdila DCV před DNP, pouze Vidnava. Zde si nejsilnější strany své postavení prohodily. V tomto soudním okrese také potvrdili své silné pozice komunisté, kteří zde nasbírali více hlasů než ve třech zbylých soudních okresech dohromady a porazili i nacionální socialisty a sociální demokraty.

Třetí parlamentní volby v roce 1929 měly být jakousi inventurou německého aktivismu a měly tak potvrdit nebo vyvrátit, zda cesta nastoupená BdL a DCV je správná. Medvědí službu aktivistickým stranám způsobila v průběhu volebního období správní reforma (tzv. organizační zákon č. 125 z roku 1927), která přinášela likvidaci původně proklamovaného župního zřízení, vytvoření země Moravskoslezské a omezení pravomocí a volitelnosti samosprávných orgánů. Zrušením Slezska byli Němci připraveni o většinu, kterou v této zemi měli (45 % Němců, 40 % Čechů, 15 % Poláků). V podobném duchu podkopávala pozice aktivismu i jazyková nařízení pro zastupitelské orgány z roku 1928.²³⁾ Jak je tedy patrné, panská koalice šanci k vyřešení národnostní problematiky spíše prohosподаřila, než zužitkovala.

Na to doplatili především němečtí agrárníci, kteří ve volbách v roce 1929 oproti roku 1925 ztratili cca 175 tisíc hlasů! Křesťanští socialisté si své pozice udrželi a dokonce i mírně

posílili - zisk o cca 34 tisíc hlasů. Ale to, že vlivem nešťastných kroků československé vlády nedocházelo k radikalizaci národnostních poměrů, bylo spíše zásluhou příznivého ekonomického vývoje v ČSR v té době, než činnosti aktivistických stran. Navíc se podařilo pro nadcházející období ztracené hlasy německých agrárníků vyrovnat vstupem německých sociálních demokratů na pozici aktivismu.

Vítězem parlamentních voleb v roce 1929 se mezi německými politickými stranami stala DSAP, která po vnitřní krizi z počátku 20. let opět získávala svou tradiční pozici na politické scéně. Zisk 21 mandátů znamenal oproti roku 1925 mírný vzestup. Na druhém místě se umístil BdL, kteří přestože kandidoval v koalici s **Německým pracovním a hospodářským společenstvím** (*Deutsche Arbeits – und Wirtschaftsgemeinschaft*; dále jen DAWG) a **Karpatoněmeckou stranou** (*Karpatendeutsche Partei*, dále jen KP) ztratil 8 mandátů a v nové sněmovně měl jen 16 poslanců. Třetí nejsilnější stranou se opět stala DCV, která vytvořila před volbami koalici s malými středostavovskými stranami a získala 14 mandátů. DNP a DNSAP si v podstatě udržely stálou voličkou základnu, přišly jen o dva mandáty a měly ve sněmovně 8, resp. 7 poslanců. Miska vah se však poprvé převrátila ve prospěch DNSAP. Z hlediska německého aktivismu byl pozitivní zprávou vstup sociálních demokratů do vlády tzv. „široké koalice“, rubem této akce však bylo dočasné odsunutí křesťanských socialistů z vládních pozic.

Konzervativní Jesenicko se stále drželo tradičních hodnot (a stran) a opět zde zvítězili křesťanští socialisté. Tentokrát ještě drtivěji než v roce 1925. DCV získala volební lístek od 14 987 voličů, což znamenalo 41,49 % všech odevzdaných hlasů. Své politické soupeře křesťanští socialisté přímo převálcovali. Poměrně silné pozice si udrželi i nacionalisté, když DNSAP získala 13,11 % a DNP 10,26 %. I zde se však situace, podobně jako v celé republice, obrátila a DNP přepustila v nacionalistickém bloku vedoucí postavení agresivnější DNSAP. Sociální demokraté si na Jesenicku sice polepšili, ale nijak závratně – celkově získali 17,12 % hlasů. Vzestup DSAP přišel v soudních okresech Jeseník, Vidnava a Zlaté Hory, na Javornicku však zůstala nejen daleko za DCV, ale i za oběma nacionalistickými stranami. Své pozice posílili i komunisté, kteří se se ziskem 8,78 % poprvé přiblížili k desetiprocentní hranici. Opět však „vyhořeli“ němečtí agrárníci, a to přesto že Jesenicko nebylo jen horským okresem a úrodné nížiny na Vidnavsku a Javornicku byly domovem početných zemědělců. Jejich volební zisk 7,07 % však v podstatě pouze kopíroval výsledek voleb z roku 1925.

Nikdo však netušil, k jakému dramatu se schyluje. Parlamentní volby v Československu v roce 1929 proběhly v neděli 27. října. O dva dny předtím sice newyorská burza oznámila krach, ale na tehdejší rozhodování voličů u volebních urn v zemi uprostřed

Evropy to prakticky nemělo žádný vliv. Zato o rok později, na podzim roku 1930, se začaly v ČSR projevat důsledky světové hospodářské krize již naplno a prudce stoupal počet nezaměstnaných. Sudetoněmecký průmysl, v převážné míře silně orientovaný na export, byl drasticky postižen krizí a čelil jejím důsledkům podstatně hůře než ve vnitrozemí se nacházející průmysl český. Je možné dokonce říci, že čím vyšší byl v jednotlivých okresech podíl německého obyvatelstva, tím vyšší v něm byla i nezaměstnanost.²⁴⁾ Daleko větší bída tak byla mezi německým obyvatelstvem českých zemí a nic na tom nemohlo změnit ani to, že ministrem sociální péče byl německý sociální demokrat Dr. Ludwig Czech. Německá otázka v ČSR se tak stala i otázkou sociální.

K tomu všemu se přidal i faktor mezinárodní. V sousedství československého státu během krize vyrostla místo vnitřními spory zmítané a tudíž relativně slabé Výmarské republiky nebezpečná velmoc dravého a útočného nacismu, byť zpočátku se více či méně umně maskujícího. Tím, že se Hitlerovo Německo dříve než ČSR pozvedlo z marasmu hospodářské krize, stalo se v očích sudetských Němců přitažlivým cílem a myšlenky o národní autonomii nebo dokonce o sjednocení všech Němců v jedné říši opět nabyly na intenzitě. Nikdo neřešil, že hospodářská krize prostě v Německu dříve začala a tudíž i dříve odcházela nebo to, že hlavním motorem oživení německé ekonomiky se stalo zbrojení.

To vše zásadně změnilo orientaci sudetoněmecké politiky, v níž se postupně prosadil negativismus nového typu. Na jeho čele stála nejprve DNSAP, která vlivem své říšskoněmecké jmenovkyně nejen přitvrzovala svou protičeskoslovenskou rétoriku, ale i obratně využívala frustrace krizí postiženého obyvatelstva v pohraničí. Nacionální socialisté pořádali desítky akcí, na nichž byla kritizována nedostatečná protikrizová opatření „pražské“ vlády, činnost aktivistických stran „kolaborujících“ s Čechy i zahraničně politická orientace Československa. V období narůstajících ekonomických problémů se straně podařilo spojit požadavky sociální s národními a u krizí deptaných voličů nacházela sluchu. To se projevilo výrazným úspěchem DNSAP v obecních volbách v roce 1931.

Stále zjevnější protičeskoslovenské zaměření DNSAP a jejích odnoží přinutilo československou vládu k zákroku²⁵⁾ a na podzim 1933 již visel nad nacionálními socialisty zákaz činnosti. DNSAP se 3. října 1933 dobrovolně rozešla, o den později byla úředně zakázána a 11. listopadu na základě mimořádných vládních pravomocí rozpuštěna. DNP byla dočasně zastavena činnost. Štafetu vypjatého nacionalismu obou stran však záhy převzala SHF Konrada Henleina, která ji zprvu ale ukrývala za veřejnými prohlášeními loajality vůči ČSR. Před parlamentními volbami v roce 1935 se SHF přeměnila v SdP a po sečtení volebních výsledků šokovala své partnery na politické scéně.

Stalo se totiž něco naprosto nečekaného. Ve zemi navenek proklamované jako stát Čechů a Slováků získala ve volbách nejvíce hlasů německá strana! Sudetoněmecká strana ve volebním spojení s nepříliš významnou Karpatoněmeckou stranou získala 1 249 534 hlasů a obsadila v nové sněmovně 44 křesel. Jen díky volebním přepočtům hlasů pro strany, které se do parlamentu nedostaly, získali čeští agráři o 1 mandát více, třebaže v přímé volbě měli oproti SdP o cca 70 000 hlasů méně. Nechybělo tedy mnoho k tomu, aby prezident Masaryk musel alespoň formálně řešit otázku, zda tradičně pověří sestavením vlády představiteli nejsilnější politické strany – tedy Konrada Henleina. Mezi německými stranami získala SdP zcela dominantní postavení, neboť ji volily téměř dvě třetiny německých voličů. Pro aktivistické strany to byla těžká rána, z níž se již nevzpamatovaly. Na podemletí pozice německého aktivismu se ale výrazně podílela i česká „většina“ ve vládách Františka Udržala a Jana Malypetra, která svou neobratnou ekonomickou a sociální politikou v době hospodářské krize vehnala německé obyvatelstvo do náruče SdP. Němečtí sociální demokraté získali 299 942 hlasů, což znamenalo jen 11 mandátů. Ještě hůře dopadli křesťanští socialisté a němečtí agráři se ziskem pouhých 6, resp. 5 mandátů.

Dopady hospodářské krize přepsaly volební historii i na jinak velice konzervativním Jesenicku. Textilky, kamenolomy, vápenky i další průmyslové podniky omezovaly výrobu a v okrese rostla armáda nezaměstnaných. Tragickým vyústěním zoufalé hospodářské situace se stala tzv. Frývaldovská stávka, která skončila krveprolitím v Dolní Lipové. Němečtí nacionalisté samozřejmě prezentovali celou událost jako střet německých dělníků s českým četnictvem. Do jara 1935 se hospodářská situace na Jesenicku oproti počátku třicátých let příliš nezlepšila a to se odrazilo i ve volebních výsledcích. Sudetoněmecká strana zde získala ve volbách neuvěřitelných 66,86 % hlasů, přičemž nejsilnější pozice měla na Vidnavsku (74,01 %) a na Javornicku (68,21 %). Na druhém místě v okrese skončili křesťanští socialisté se ziskem 22,13 % hlasů a třetí místo obsadili sociální demokraté, které volilo pouhých 7,49 % voličů. Němečtí agráři opět totálně propadli a nezískali ani 1,5 % hlasů.

Politický vývoj v Československu v následujících letech již nezadržitelně směřoval k Mnichovu a odstoupení pohraničních území. Manévrovací prostor československého státu hledajícího v mezinárodní politice možnost opory ve vztahu k Německu se stále zužoval, neboť západní velmoci upřednostňovaly politiku apeasmentu a pozitivní signály vysílané z Československa na východ naopak poskytovaly propagandistickou municí Hitlerovi, šířícímu představu o nebezpečí bolševizace střední Evropy. Z hlediska vnitropolitického se ukázalo, že německý aktivismus je v konfrontaci s SdP odsouzen ke klinické smrti. K té došlo fakticky na jaře roku 1938, když BdL a DCV ukončily svou činnost a jejich členská základna

ve valné většině vstoupila do SdP. Osamocení sociální demokraté nebyli schopni tlaku SdP vzdorovat. Česká politická scéna se navíc nedokázala shodnout na jednotném postupu k řešení sudetoněmeckého problému a byla spíše ve vleku radikalizujících se událostí, než aby je sama nějak ovlivňovala. Prezident Beneš byl sice ochoten ke kompromisnímu řešení s výraznými koncesemi Němcům, jejich přijetí však nemělo ohrozilo demokratický systém státu a integritu republiky. Na dohody však již bylo pozdě. SdP se totiž v druhé polovině 30. let dostala pod kontrolu nacistického Německa a stala se jeho pátou kolonou, připravující rozbití ČSR.

Poslední volby, které na Jesenicku proběhly před Mnichovem, byly obecní volby v červnu 1938. Sudetoněmecká strana v nich absolutně zvítězila a získala přes 95 % hlasů! Následovalo „horké“ září, kdy jednotky freikorpsu obsadily větší část okresu a zahájily hon na odpůrce nacismu. Následným mnichovským diktátem bylo Jesenicko začleněno do Německa a 6. října 1938 proběhlo jeho předání německé armádě.

Závěrem

Výsledky německých parlamentních stran na Jesenicku lze v zásadě rozdělit na ty před dopadem světové hospodářské krize (1920, 1925, 1929) a ty po krizi (1935). Zatímco volby ve dvacátých letech neodrážejí výsledky stran na republikové úrovni a jsou s nimi v rozporu, ve třicátých letech důsledky globální hospodářské krize zcela vymazaly specifika regionu a „sladily“ výsledky Jesenicka s celorepublikovým průměrem.

Výsledek prvních voleb v roce 1920 přinesl na Jesenicku v podstatě relativně rovnoměrné rozdělení hlasů mezi nacionalisty, křesťanské socialisty a sociální demokraty (36,4 %, 31,5 % a 30,9 %). Vývoj v druhé polovině dvacátých let ukazuje, že si dominantní postavení v rámci okresu vybudovali křesťanští socialisté (37,7 % a 41,49 %). Zatímco nacionalisté své pozice vyklízeli jen postupně (31,25 % a 23,37 %)²⁶⁾, sociální demokraté odštěpením komunistické frakce drtivě ztratili a jejich následný vzestup byl jen velmi pomalý (14,15 % a 17,12 %).

Volební odlišnost okresu oproti celostátním výsledkům ve třicátých letech zcela změnila dvě okolnosti, jejichž vývoj Jesenicko nemohlo nikterak ovlivnit. Na celý svět dopadla hospodářská krize a z jejího podhoubí povstal do té doby marginální německý fašismus spojený s nástupem Hitlerovy nacistické strany v sousedním Německu. Tíživá ekonomická situace, ztráta víry v aktivismus a naivní touha po spravedlivějším řešení poměrů vehnala v roce 1935 většinu voličů do náruče Sudetoněmecké strany, aniž by němečtí voliči na Jesenicku (a nejen tam) byli schopni dohlédnout důsledků tohoto kroku.

Poznámky:

- 1) Obecně o vývoji německých politických stran: Jaroslav ŠEBEK, *Německé politické strany v českých zemích*, In: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, 1.sv., Brno, Doplněk, 2005, s. 467 – 470. Ve volbách do říšské rady v roce 1907 získala v Čechách šest mandátů, v roce 1911 pět. Silnější pozice měla na Moravě, kde ve srovnatelném období obdržela 8 a 7 mandátů.
- 2) Týž, s. 470 – 475. Ve volbách do říšské rady v roce 1907 získala lidová strana v českých zemích 13 mandátů a němečtí radikálové 12 mandátů. V roce 1911 obdržela lidová strana 9 mandátů a němečtí radikálové v koalici s křesťanskými socialisty 22 mandátů.
- 3) Týž, s. 475 – 476. Ve volbách do říšské rady v roce 1907 získala v českých zemích 19 mandátů, v roce 1911 22 mandátů.
- 4) Týž, s. 476 – 480. Ve volbách do říšské rady v roce 1907 získala malý počet hlasů, ale v roce 1911 už jí voliči zajistili tři mandáty.
- 5) Týž, s. 480 – 485. Ve volbách do říšské rady v roce 1907 získala sociální demokracie v českých zemích 21 mandátů a stala nejsilnější německou stranou v českých zemích. V roce 1911 zaznamenala prudký odliv přízně voličů a skončila s pouhými 10 mandáty. Reakcí na volební propad byl příklon k nacionalizaci a velkoněmeckým idejím.
- 6) Týž, s. 485 – 490. Zatímco v celorakouském měřítku patřily křesťanští socialisté k největším politickým stranám, v českých zemích nezískal německý politický katolicismus významnější vliv a ve volbách do říšské rady v roce 1907 získal pouze dva poslance. Do voleb v roce 1911 šla strana v koalici s německými radikály.
- 7) Původní název do roku 1947 Freiwaldau/Frývaldov. Při sčítání obyvatelstva v roce 1910 se z necelých 70 000 obyvatel okresu jen 62 hlásilo k české národnosti. Situace se sice po vzniku Československa trochu změnila, ale ani v letech 1918 – 1938 nepřesáhla česká menšina v okrese 4 % počtu obyvatel.
- 8) Ladislav HOSÁK, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*, Ostrava, Profil, 1967, s. 88.
- 9) V pohraničí severních Čech ležela největší z provincií Deutschböhmen, která byla dokonce 27. října 1918 proklamovala své připojení k Německému Rakousku. Západní Slezsko (s výjimkou většiny obcí, v nichž převažovali Češi), německé oblasti severní

- Moravy a přilehlou část východních Čech zahrnovala provincie Sudetenland – vyhlášená 30. října 1918. Pohraniční pás táhnoucí se při jihozápadní a jižní hranici tvořily provincie Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren. In: Marie GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku 1918 – 1938*, Opava, Slezská univerzita, 2002, s. 39 - 41.
- 10) V Rakousku proběhly na počátku roku 1919 volby do vídeňského parlamentu a v den, kdy se tento parlament ustavil – 4. 3. 1919, proběhly v řadě sudetoněmeckých měst protičeské demonstrace. Někde přerostly i v ozbrojené srážky s ostrou střelbou. Nejtragičtější byly střety v Kadani (25 mrtvých) a Šternberku (16 mrtvých).
- 11) Původní název do roku 1949 Zuckmantel/Cukmantl.
- 12) Podíl samotných Čechů v nově vzniklé republice dosahoval jen 50,71 % a pouze díky ideji čechoslovakismu získali ve spojení se Slováky cca dvoutřetinovou většinu. Podíl Němců v ČSR činil 23 % (ve vlastních českých zemích přes 30 %). In: Václav KURAL, *Konflikt místo společenství. Češi a Němci v československém státě (1918 – 1938)*, Praha, 1993, s. 25 – 26.
- 13) Právní řád v Československé republice byl však postaven tak, že ústava ani jiné zákony neuznávaly národnostní práva skupinová, ale pouze individuální.
- 14) Květoslav GROWKA, *120 let sociální demokracie na Jesenicku (1890 – 2010)*, Jeseník, 2010, rukopis uložený v SOkA Jeseník. V obecních volbách konaných 15. června 1919 obdrželi na Jesenicku nejvíce hlasů sociální demokraté (36,6 %) před křesťanskými socialisty (26,4%). Sociální demokraté získali nejvíce hlasů v Jeseníku, křesťanští socialisté ve Vidnavě a nacionalisté v Javorníku. Srovnej: Marie GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku 1918 – 1938*, Opava, Slezská univerzita, 2002, s. 55 – 56.
- 15) Marxistická levice se poté na podzim roku 1921 stala součástí internacionální Komunistické strany Československa.
- 16) Jaroslav ŠEBEK, *Politické strany německé menšiny*, In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, 1. sv., Brno, Doplněk, 2005, s. 877 – 881. Ve vládě občanských stran, sestavené v říjnu 1926, obsadil Robert Mayr-Harting křeslo ministra spravedlnosti. Po opozičním mezidobí v letech 1929 – 1936 se křesťanští socialisté znovu vrátili do vlády v roce 1936, když se Erwin Zajicek stal ministrem bez portfeje.
- 17) Vídeňský profesor Othmar Spann byl tvůrcem filozofického učení o opravdovém státě (Der wahre Staat). Ten měl překonat třídy a třídní boj pomocí stavovského zřízení a vládu v něm měla vykonávat úzká vrstva vůdců. V ČSR se spannismem inspirovala

značná část pozdějších vůdců SHF, která byla od poloviny 20. let spojena v tzv. Kamarádském spolku pro sociálně politické vzdělávání (*Kameradschaftsbund für Volks- und socialpolitische Bildung*). V polovině třicátých let se představitelé spannismu v sudetoněmeckém hnutí (H. Rutha, K. Henlein, W. Brand, W. Sebekowski, F. Köllner) dostali pod tlak bývalých členů DNSAP (především R. Kasper) podporovaných nacistickým Německem a postupně buďto přešli na pozice nacionálního socialismu, nebo byli odsunuti do politické bezvýznamnosti. In: Václav KURAL, *Konflikt místo společenství. Češi a Němci v československém státě (1918 – 1938)*, Praha, 1993, s. 119 – 124, 141 – 145.

18) Pavel MAREK, *Sudetoněmecká strana*, In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, 1.sv., Brno, Doplněk, 2005, s. 893 – 909.

19) Květoslav GROWKA, c.d..

20) K analýze volebních výsledků bylo použito statistických údajů v publikaci Ladislava Hosáka (Ladislav HOSÁK, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*, Ostrava, Profil, 1967, s. 89.). Citované dílo Marie Gawrecké vycházející ze studií M. Babincové a D. Gawreckého: (BABINCOVÁ, M.: *Buržoazní strany a politická orientace v průmyslových oblastech českých zemí (1920 – 1935)*, Slsb., 82, 1984, s. 186 – 212; BABINCOVÁ, M. – GAWRECKI, D.: *Politická orientace obyvatelstva v průmyslových oblastech českých zemí (1920 – 1935)*, Slsb., 83, 1985, s. 81 – 138) uvádí mírně odlišné výsledky. Například v soudním okrese Jeseník připisuje druhé místo ve volbách národním socialistům před sociálními demokraty. Srovnej: Marie GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku 1918 – 1938*, Opava, Slezská univerzita, 2002, s. 77 – 78.

21) Miloň DOHNAL – Zdeněk FILIP – František SPURNÝ, *Pátá kolona na severní Moravě*, Ostrava, Profil, 1969, s. 19, 21.

22) Václav KURAL, c.d., s. 67.

23) Marie GAWRECKÁ, c.d., s. 92 – 97.

24) Václav KURAL, c.d., s. 104 – 105.

25) Brněnský proces z roku 1932 s vedoucími představiteli polovojenské organizace Volkssport, která svou strukturou odpovídala říšskoněmecké organizaci SA. V jejím rámci se sdružovali nejradikálnější mladí příznivci strany, kteří se hlásili k myšlence aktivní spolupráce s Hitlerovou NSDAP.

26) Procentuální údaje zachycují součet hlasů daných DNP a DNSAP, třebaže každá ze stran kandidovala jako samostatně

Seznam použité literatury:

- Jiří MALÍŘ – Pavel MAREK a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, 1.sv., Brno, Doplněk, 2005, 1028 s.
- Ladislav HOSÁK, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*, Ostrava, Profil, 1967, 466 s.
- Václav KURAL, *Konflikt místo společenství. Češi a Němci v československém státě (1918 – 1938)*, Praha, 1993, 272 s
- Marie GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku 1918 – 1938*, Opava, Slezská univerzita, 2002, 316 s.
- Květoslav GROWKA, *120 let sociální demokracie na Jesenicku (1890 – 2010)*, Jeseník, 2010, rukopis uložený v SOkA Jeseník
- Miloň DOHNAL – Zdeněk FILIP – František SPURNÝ, *Pátá kolona na severní Moravě*, Ostrava, Profil, 1969, 240 s.